

Szczepański Wojciech, rec. książki: Jan Pelikán, Lubomíra Havlíková, Tomáš Chrobák, Jan Rychlík, Miroslav Tejchman, Ondřej Vojtěchovský, *Dějiny Srbska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, ss. 670, mapy, ilustracje, aneksy, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2007, t. 14, s. 272–275.

<https://doi.org/10.14746/bp.2007.14.22>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52847>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

muzułmańskiej emigracji z BiH oraz działaczy panislamskiej organizacji Mladi Muslimani (MM), zostały omówione w ostatnim rozdziale. Próbowano tam przedstawić kulisy sporu, do którego doszło między A. Zulfikarpašićem a liderem organizacji MM A. Izetbegovićem. Główną jego przyczyną było odrzucenie przez Izetbegovicia inicjatywy zwolenników idei „bošnjackiej” nadania bośniackim muzułmanom nazwy „Bošnjaci”. Zdaniem autorów tej pracy, wobec fiaska tych starań A. Zulfikarpašić zdecydował się opuścić szeregi SDA i założyć nową, liberalną oraz świecką partię Muzułmańską Bošnjacką Organizację (MBO). W rzeczywistości jednak A. Zulfikarpašić poniósł ogromną porażkę, po której było mu bardzo trudno powrócić do życia publicznego w BiH.

Podsumowując stwierdzić należy, że autorzy tej książki opierają się często na własnych wyobrażeniach i na poparcie swoich wywodów nie przytaczają konkretnych faktów źródłowych. Dlatego wydaje się, że na pracę wyjaśniającą rzetelnie obraz muzułmańskiej emigracji – należy jeszcze poczekać.

Karol Kujawa

Jan Pelikán, Lubomíra Havlíková, Tomáš Chrobák, Jan Rychlík, Miroslav Tejchman, Ondřej Vojtěchovský, *Dějiny Srbska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, ss. 670, mapy, ilustracje, aneksy.

Od dłuższego już czasu obserwować można w Polsce pewne niepokojące zjawisko – wzrastające zainteresowanie polskich historyków dziejami państw bałkańskich nie pociąga za sobą należytego zainteresowania piśmiennictwem bałkanoznawczym, powstającym w sąsiednich państwach. Naturalnie za podstawę fachowych badań dziejów Bałkanów służyć muszą głównie materiały źródłowe i historiografia tworzona w językach bałkańskich. Poważny badacz nie może jednak, z oczywistych względów, odmawiać znaczenia literaturze przedmiotu, powstającej poza badanym przez niego obszarem i poza jego własnym krajem zamieszkania. Tymczasem lektura niemałej części publikacji polskich bałkanistów zdradza poważne luki w recepcji literatury specjalistycznej, stworzonej w językach naszych sąsiadów, mimo iż wiele uwagi nasi badacze poświęcają na przykład opracowaniom autorów amerykańskich i to bynajmniej nie tylko tych wybitniejszych, których dzieła oparte są na solidnej podstawie źródłowej i historiograficznej, ale także tych, których twórczość naukową uznać można za przeciętną czy wręcz szkodliwą, naznaczoną rażącymi uproszczeniami i podporządkowaną kryterium *political correctness*.

Do prac przez niektórych u nas niezauważanych, przez innych zaś niedocenianych w odpowiednim stopniu należą publikacje bałkanistów czeskich i słowackich. Mimo iż w Czechosłowacji, Czechach i na Słowacji pojawili się w minionym wieku wybitni znawcy bałkańskich dziejów, którzy wykształcili godnych następców, tylko twórczość niektórych z obecnie czynnych w Czechach i na Słowacji bałkanoznawców znajduje jako taką recepcję w Polsce. Sądzić można jednak, że mimo walorów ich prac i osobistych związków niektórych autorów (np. Jana Rychlíka) z polskimi środowiskami naukowymi (zwłaszcza z ośrodkiem krakowskim), długo, albo nawet nigdy, nie doczekamy się przekładów napisanych przez nich książek, tak jak nie doczekaliśmy się dotąd tłumaczeń wydanych przed dziesięcioleciaми ważnych publikacji takich chociażby autorów, jak: Josef Holeček, Konstantin Jireček, Milada

Paulová, Josef Kabrda, Josef Kolejka czy Václav Žáček¹¹. Niektórzy specjaliści, dbający o to, by ich uwadze nie umykały powstające za miedzą publikacje, sięgną naturalnie do oryginałów, języki naszych południowych sąsiadów nie stanowią bowiem szczególnie trudnej bariery. Niemalą część prac, które w tych językach napisano, warto jednak udostępnić w Polsce szerszym kręgom odbiorców, ponieważ niektóre z monografii powinny stać się lekturami obowiązkowymi dla osób chcących wnikliwie zgłębiać dzieje państw i narodów bałkańskich¹², niektóre z syntez zaś, po ich spolszczeniu, z powodzeniem zastąpić mogłyby przestarzałe już nierzadko polskie opracowania podręcznikowe lub też wypełnić luki tam, gdzie w historiografii polskiej opracowań tego rodzaju brak¹³.

Kwalifikującą się do tego pracę jest z pewnością synteza *Dějiny Srbska (Historia Serbii)*, wydana w bieżącym roku w Pradze. Publikację tę przygotował kolektyw autorski, w składzie którego znaleźli się badacze doświadczeni i mający na swoim koncie wiele cenionych publikacji: Miroslav Tejchman (1938), Lubomíra Havliková (1952), wspomniany już Jan Rychlík (1954), Jan Pelikán (1959) oraz dwaj historycy reprezentujący młode pokolenie – Tomáš Chrobák (1973) i Ondřej Vojtěchovský (1977)¹⁴.

Recenzowana synteza dziejów Serbii, w której zawarte zostały również rozważania dotyczące dziejów Serbów spoza Serbii oraz dziejów Czarnogóry i jej mieszkańców, jest publikacją zasługującą na najwyższe uznanie. To dzieło spójne, znakomicie przemyślane kompozycyjnie i edytorsko¹⁵, niezwykle bogate w faktografię, lecz nie przytłaczające nią czytelnika. Autorzy pracy przedstawili kwestie trudne i budzące historyczne oraz polityczne

¹¹ Wskazać można m.in. następujące pozycje wymienionych autorów: J. Holeček, *Srbská národní epika*, Praha 1909; C. Jireček, *Geschichte der Serben*, t. I-IV, Gotha 1911-1918; M. Paulová, *Diplomatická hra o Jihoslovany za světové války*, Praha 1923; taż, *Balkánské války 1912-1913 a český lid*, Praha 1963; J. Kabrda, *Le système fiscal de l'église orthodoxe dans l'Empire ottoman (d'après les documents turcs)*, Brno 1969; J. Kolejka, *Balkánská otázka 1908-1914. Mezinárodní socialistické hnutí o mládoturecké revoluci a o balkánských válkách*, Brno 1979; tenże, *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848-1849*, Praha 1989; V. Žáček, *František A. Zách*, Praha 1977.

¹² L.E. Havlík, *Slovanské státní útvary raného středověku*, Praha 1987; L. Hladký, *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*, Brno 1996; P. Hradečný, *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925-1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, Praha 1988; J. Pelikán, *Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti*, Praha 1996; tenże, *Národnostní otázka ve Svaté republice Jugoslávii*, Praha 1997; tenże, *Jugoslávie a východní blok 1953-1956*, Praha 2001; M. Šesták, *K' úloze slavenství v národní ideologii a politice Chorvatů, Srbů a Slovenců v 19. století*, Praha 1981; M. Tejchman, P. Hradečný, M. Šesták, *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*, Praha 1996; *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948-1989*, red. M. Štefanský, M. Žágoršková, Banská Bystrica 1997; M. Tejchman, *Boj o Balkán. Balkánské státy v letech 1939-1941*, Praha 1982; tenże, *Válka na Balkáně. Balkánské státy v letech 1941-1944*, Praha 1986.

¹³ M. Šesták, M. Tejchman, L. Havliková, L. Hladký, J. Pelikán, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998; P. Hradečný, R. Dostálová, V. Hrochová, P. Oliva, V. Vavřínek, *Dějiny Řecka*, Praha 1998; M. Tejchman, *Dějiny Rumunska*, Praha 1997; J. Rychlík, *Dějiny Bulharska*, Praha 2000. Z polską syntezą dziejów Macedonii (I. Stawowy-Kawka, *Historia Macedonii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000) zestawiać warto nowszą książkę: J. Rychlík, M. Kouba, *Dějiny Makedonie*, Praha 2003.

¹⁴ Z wymienionych autorów z Instytutem Historii Czeskiej Akademii Nauk (HU AV ČR) związani są: M. Tejchman, T. Chrobák i J. Pelikán, przy czym ten ostatni jest również pracownikiem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. W Instytucie Sławiistyki AV ČR pracuje L. Havliková, natomiast w Instytucie Masaryka i na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola – J. Rychlík. O. Vojtěchovský, najmłodszy z autorów recenzowanej pracy, jest asystentem praskiej wszechnicy.

¹⁵ Znakomicie wydane są zresztą wszystkie publikacje z serii *Dějiny států (Dzieje państw)*, firmowanej przez dom wydawniczy „Lidových novin”. Do początku 2005 r. w serii tej ukazało się blisko czterdzieści syntez historii różnych państw i regionów.

spory ze znawstwem oraz obiektywizmem, czerpiąc z najważniejszych źródeł i okazałej podstawy historiograficznej¹⁶.

Omawiana praca podzielona została na sześć części: I. *Serbia medievalis* – ziemie serbskie w średniowieczu (L. Havliková), II. Serbia w dobie panowania osmańskiego (T. Chrobák), III. Książęca i królewska Serbia (rozdziały podzielili między siebie: J. Rychlík, O. Vojtěchovský, T. Chrobák i J. Pelikán), IV. Serbia w monarchii jugosłowiańskiej (J. Pelikán i O. Vojtěchovský), V. Serbia po roku 1945 (M. Tejchman, O. Vojtěchovský), VI. Czesi a Serbia (T. Chrobák). Po ostatniej części umieszczono aneksy (s. 595-667), które są cennym uzupełnieniem książki, ujęto w nich bowiem: 1) chronologię dziejów Serbii i Serbów, 2) wykaz najwyższych przedstawicieli Serbii i Serbskiej Cerkwi Prawosławnej¹⁷, 3) tablice chronologiczne serbskich rodów panujących (Nemanjiciów, Lazareviciów, Brankoviciów, Obrenoviciów i Karađorđeviciów), 4) bibliografię publikowanych źródeł oraz opracowań, które wykorzystano przy pisaniu książki, 5) skorowidz (osób oraz haseł geograficznych).

Wszystkie partie recenzowanej pracy napisano sprawnym, precyzyjnym i łatwym w odbiorze językiem. Są one sobie w zasadzie jakościowo równe, mimo iż stworzyli je różni autorzy. Zasluguje to na podkreślenie, często bowiem w syntezach opracowanych przez większą liczbę autorów nie osiąga się tego rodzaju harmonii poziomu merytorycznego i stylów narracji. Prezentowaną książkę, przedstawiającą wiele skomplikowanych kwestii przygotowano tak, że jest ona nie tylko kompetentnym, ale i klarownym ich wykładem. Omawiany przegląd serbskiej historii zaspokoi dzięki temu tak czytelnika wyrobionego, obeznanego w przedstawianej problematyce (raz jeszcze podkreślić należy bogactwo faktyczne, dzięki któremu syntezę tę warto polecić nawet osobom mającym za sobą lekturę wielu szczegółowych studiów, dotyczących serbskich dziejów), jak i początkującego adepta studiów bałkanistycznych.

Dobór autorów recenzowanej pracy umożliwił właściwe rozłożenie akcentów tematycznych. W związku z tym w syntezie omówione zostały nie tylko zagadnienia polityczne i społeczne, ale także problemy związane z dziejami kultury. Problematykę kulturową wie-

¹⁶ Bibliografia wykorzystanych prac zajmuje 12 stron. Wielką zaletą pracy jest wykorzystanie większości ważnych prac historyków z Jugosławii/państw postjugosłowiańskich. Razić może jedynie nieuwzględnienie jednej ważnej pracy D. Batakovicia: *Kosovo i Metohija. Istorija i ideologija*, Beograd-Valjevo-Srbija 1998, nieco mniej razi niewykorzystanie opracowań: B. Hrabaka, Đ. Mikicia, S. Terzicia, Đ. Borozana, O. Blagojevicia i N. Gaćešy. Z prac powstałych poza obszarem jugosłowiańskim nie skorzystano niestety również z opracowań znanego bułgarskiego badacza K. Mančeva, a także z książek historyków polskich, które mogłyby wnieść kilka cennych inspiracji: H. Batowskiego (prace dotyczące historii politycznej Bałkanów XIX i XX w.), J. Rapackiej (teksty na temat historii kultur serbskiej i chorwackiej oraz ich relacji wzajemnych), M. J. Zachariasia (historia polityczna Jugosławii XX w.), J. Skowronka (narody bałkańskie w polityce XIX w.) i W. Szulca (dzieje gospodarczo-społeczne międzywojennej Jugosławii). W bibliografii wymieniona powinna być też niewątpliwie, znana z pewnością w Czechach, synteza: J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian południowych i zachodnich*, Warszawa 1977. Nawiasem mówiąc z polskich historyków autorzy *Dějiny Srbska* zauważają wyłącznie: A. Cetnarowicza, J. Dudka i J. Lešnego.

¹⁷ Na wykaz ten, a właściwie wykazy (*Přehled nejvyšších představitelů Srbska a Srbské Pravoslavné Cirkve*), składają się spisy władców poszczególnych serbskich organizmów państwowych, premierów księstwa i królestwa Serbii oraz międzywojennej Jugosławii, szefów jugosłowiańskich gabinetów emigracyjnych, szefów serbskich rządów wojennych kolaborujących z okupantami między 4 maja 1941 a 20 października 1944 r., przewodniczących Komitetu Naczelnego Serbskiej Partii Komunistycznej / Związku Komunistów Serbii, marszałków Skupsziny Serbii, przewodniczących kolegalnej prezydentury Serbii, prezydentów Serbii i osób pełniących obowiązki prezydenta Serbii, premierów Serbii komunistycznej i współczesnej.

ków średnich oraz okresu nowożytnego (do powstania 1804 r.), w odpowiednich proporcjach z zagadnieniami polityczno-społecznymi, przedstawili L. Havlíková i T. Chrobák. W dalszych partiach pracy (części III-V) rozdziały poświęcone dziejom kultury serbskiej napisał O. Vojtěchovský. Dopiero w dwunastostronicowej, ostatniej części syntezy (VI), skomponowanej w układzie problemowo-chronologicznym i niejako dodanej do całościowego, chronologicznego wykładu dziejów Serbii, wątki kulturowe podjęte zostały ponownie przez T. Chrobáka. Są one w rozważaniach o związkach Czechów z Serbią omówione łącznie z aspektami politycznymi. W *Dějích Srbska* nie mogły naturalnie zostać pominięte kwestie gospodarcze. Od razu jednak zaznaczyć należy, że ich przedstawieniu poświęcono mniej miejsca. Niecelowe byłoby dopatrywanie się w tym słabej strony recenzowanej pracy. Górę wziął tu raczej zamysł nieprzeciążania jej problematyką dość hermetyczną, wymagającą studiów odrębnych i opartych na odmiennym warsztacie badawczym. Kwestie ekonomiczne zostały jednak w pracy wywołane wszędzie tam, gdzie było to niezbędne. I tak w II części syntezy T. Chrobák nakreślił charakterystykę systemu gospodarczo-społecznego, w którym funkcjonowali w dobie nowożytnej bałkańscy poddani Imperium Osmańskiego. Podobnie też zarysował on w części III ekonomiczno-społeczny rozwój Serbii Karađorđevićów. Wagę problemów ekonomicznych dostrzegł również M. Tejchman, opisujący rzeczywistość Serbii funkcjonującej w strukturze powojennej, komunistycznej Jugosławii. W analizie procesów politycznych, dokonujących się w Serbii, oraz w dociekaniach dotyczących jej relacji ze światem zewnętrznym, stanowiących podstawowe warstwy narracji, autorom udało się uniknąć formułowania jednostronnych ocen i faworyzowania którejś z orientacji ideowo-politycznych. Czytelnik otrzymał w recenzowanej pracy obiektywne omówienie poczynąń rzeszniczków polityki liberalnej, konserwatywnej, narodoworadykalnej i lewicowej obecnych w różnych momentach dziejowych w centralnym miejscu serbskiej sceny politycznej i kształtujących serbski ład wewnętrzny oraz stosunki Serbii z zagranicą. Obiektywnie opisano także (M. Tejchman) szczególnie trudne do przedstawienia w pracy historycznej (ze względu na brak należytego dystansu), zagadnienia związane z okresem zupełnie niedawnym – ostatnią dekadą XX w. oraz przełomem XX i XXI w. Okres ten, jak wiadomo, dla Serbów i koegzystujących z nimi w jednym organizmie państwowym obywateli innych narodowości, stał się momentem wyjątkowo tragicznym (krwawy rozpad SFRJ, napięte relacje między jej sukcesorką, czyli serbsko-czarnogórską FRJ a sąsiadami, konflikt serbsko-albański w Kosowie, agresja NATO na FRJ w 1999 r., porachunki albańsko-serbskie w lecie 1999 r. i w marcu 2004 r.). Doświadczony czeski historyk odnalazł jednak właściwy model narracji i odpowiednią nomenklaturę na określenie zjawisk i wydarzeń, które tak różnie opisuje się w licznych już opracowaniach historycznych, politologicznych i dziennikarskich, poświęconych najnowszemu bałkańskiemu dziejom¹⁸.

Kończąc niniejsze uwagi recenzyjne, podtrzymuję z całym przekonaniem opinię, że jeżeli w najbliższym czasie nie doczekamy się w Polsce nowoczesnej, wartościowej syntezy dziejów Serbii, *Dějiny Srbska* powinny zostać przełożone na język polski i opublikowane w nakładzie umożliwiającym zaspokojenie potrzeb naszych historyków, politologów, slawistów i studentów.

Wojciech Szczepański

¹⁸ M. Tejchman w swym wyważonym wywodzie odnotował z kronikarską pilnością większość ważnych szczegółów najnowszych bałkańskich dramatów, związanych ściśle z dziejami Serbii i Serbów. Użyte przez niego epitety są przemyślane i odpowiednie dla opisywanej rzeczywistości („reżimowe władze Serbii”, „terrorystyczne akcje UÇK”, „serbskie getta w Kosowie”, „rządowa dukanoviciowska klika” itp.).